

Ատոմ Միփթարյան

ՀՀ ԲՈՀ-ի փոխնազահ, ֆիզմաթ. գիտ. թեկնածու

ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԷԹԻԿԱՅԻ ՆՈՐՄԵՐ ԵՎ ՄՏԱԿՈՐ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Հիմնաբառեր. համահեղինակություն, մտավոր սեփականության պահպանում, գրագողություն, գիտական նորույթ

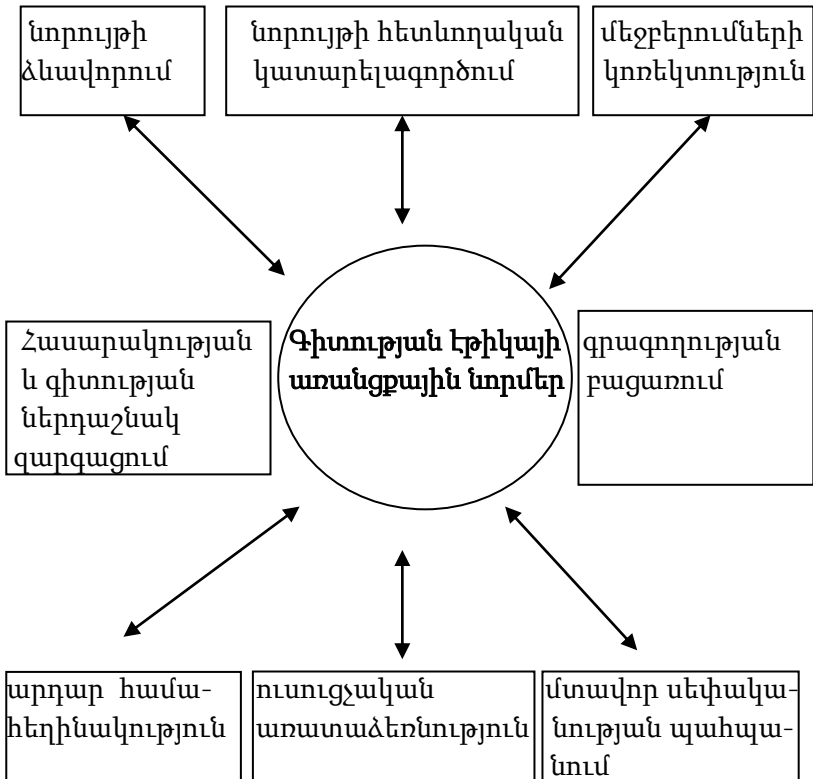
Գիտության էթիկան ընդգրկում է մարդկության հիմնախնդիրների նկատմամբ գիտնականի և գիտական ընկերակցության պատասխանատվության նորմերի շրջանակը: Այդ նորմերը կարգավորում են գիտություն-հասարակություն և գիտնականների միջանձնային փոխհարաբերությունների դաշտը, առավելապես հիմնված բարոյականության և պատշաճ վարքագծի դրսևորման սկզբունքների վրա (տես գծապատկեր 1):

Գիտական հանրության էթիկայի կարևորագույն սկզբունքը *հետազոտողի ձգտումն է դեպի նորույթի ձևավորումը*: Մյունխենի համալսարանում 1918 թվականին Մաքս Վեբերի «Գիտությունը որպես կոչում և մասնագիտություն» հանրահայտ դասախոսությունում¹ նշվում է, որ «Արվեստի կատարյալ գործը երբեք չի հնանում և մնում է անգերազանցելի: Եվ հակառակը, մեզնից յուրաքանչյուրը քաջ գիտակցում

¹ Max Weber, "Science as a Vocation";

<http://www.wisdom.weizmann.ac.il/~oded/X/WeberScienceVocation.pdf>

է, որ գիտության մեջ կատարած ներդրումը, միննույն է, հնանալու է 10, 20, 50 տարի հետո: Գիտության մեջ ցանկացած նորամուծական գաղափար իր հետ բերում է նոր հարցադրումներ, որոնց լուծումները միտված են արդեն իսկ ձևավորված նորութների գերազանցմանը: Եվ յուրաքանչյուր գիտնական քաջ գիտակցում է, որ ի վերջո, որոշ ժամանակ անց, այլոց մշակումները գերազանցելու են իր գիտական նորույթը»:

Գծապատկեր 1. Գիտության էթիկայի ապահովման
առանցքային նորմերը

Հետևաբար, յուրաքանչյուր գիտնական պետք է ինքնաքննադատական վերլուծություններ կատարի և ձգտի իր կողմից *նորույթի կամ նորամուծական առաջարկների անընդհատ և հետևողական կատարելագործմանը*: Էթիկայի այս նորմը առավել արդիական է համարվում մեր իրականությունում, քանի որ ատենախոսության պաշտպանությունից հետո շատ-շատերը գիտական աստիճանի դիպլոմը պարզապես դնելով գրպանում և լուծելով իրենց կարիերայի հարցերը, պարզապես «մոռանում» են գիտության մասին և դառնում անտարբեր իրենց հետագա հետազոտություններում:

Գիտության էթիկայի առանցքային նորմերից է *հասարակության և գիտության ներդաշնակ գարգացումը*: Հասարակության շարժիչ ուժ հանդիսացող ինովացիոն մշակումները հաճախ ուղեկցվում են շրջակա միջավայրի աղտոտմամբ, բնապահպանական հաշվեկշռի խախտմամբ, մասսայական ոչնչացման զինատեսակների արտադրությամբ, առողջապահական համակարգի թուլացմամբ, որոնց կանխարգելմանը պետք է ձգտեն գիտնականները և խստագույնս պահպանեն այդ բարոյական նորմը:

Գրագողության կանխարգելումը և այլոց աշխատանքներից *մեջբերումների կոռեկտությունը* նույնպես գիտության էթիկայի կարևորագույն նորմերից են:

Ցանկացած գիտական աշխատանք չի կարող համարվել լիարժեք, եթե այն հիմնված չլինի մինչ այդ իրականացված հետազոտական մշակումների վրա: Հետևաբար, գիտնականները նրբանկատորեն են մոտենում իրենց գործընկերների մշակումներին, փորձելով հնարավորինս մասնագիտական գրականությունից մեջբերումներով ընդգծել և արժևորել վերջիններիս կողմից մշակած նորույթի դրույթները, ու հետո միայն՝ ձևակերպել այդ դրույթների զարգացման սեփական մոտեցումները: Չափազանց կարևոր է, որ այս գործընթացում թույլ չտրվի պլագիատ և այլոց գիտական մշակումներն ու նորամուծությունները չներկայացվի որպես սեփական ներդրում գիտության ոլորտում:

Համահեղինակության էթիկան նույնպես որոշիչ դերակատարում ունի գիտնականների բարոյական գործելաոճի վարքագծում: Երբ, գիտական խոշոր աշխատություններում նշվում է յուրաքանչյուր հեղինակի կողմից շարադրված գլուխը կամ պարագրաֆը, այս դեպքում հստակեցվում են համահեղինակության սահմանագծերը և յուրաքանչյուրի գիտական պատասխանատվությունը: Սակայն, համահեղինակության էթիկայի նորմերը դժվար իրագործելի են դառնում, երբ համահեղինակները հողված են հրատարակում և նրանցից յուրաքանչյուրը տարբեր բաժնեմասնակցություն է ունենում մտքերի շարադրման, նորույթի ձևակերպման, ինովացիոն առաջարկների վերարտադրման, գործընթացում:

Հատկապես էթիկայի նորմերի կոպիտ խախտում է հանդիսանում «կեղծ համահեղինակությունը», երբ դոկտորանտները հրատարակվում են իրենց գիտական ղեկավարների հետ, կամ երիտասարդ հետազոտողները՝ գիտական ստորաբաժանումների վարչակազմի հետ, այսինքն այնպիսի մարդկանց, որոնք ընդամենը ուղղորդել և նպաստել են հրատարակմանը, և ոչ թե լուրջ ներդրում ունեցել հոդվածի պատրաստման գործընթացում: Ստեղծված իրավիճակում ցանկալի է փորձառու գիտնականների ազգանունը նշել ոչ թե համահեղինակների կազմում, այլ հրատարակվող նյութում հեղինակների կողմից ուղղակի երախտագիտության խոսքեր ուղղել նրանց:

Երկու կամ ավելի գիտնականների համատեղ ստեղծագործական աշխատանքով ստեղծված ստեղծագործության նկատմամբ հեղինակային իրավունքը համահեղինակներին է պատկանում համատեղ՝ անկախ նրանից, այդ ստեղծագործությունը մեկ միասնական ամբողջություն է, թե՛ կազմված է մասերից, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի նաև ինքնուրույն նշանակություն²:

Համահեղինակների փոխհարաբերությունները սահմանվում են նրանց միջև կնքված պայմանագրով: Պայմանագրի բացակայության դեպքում համահեղինակները ստեղծագործության նկատմամբ հեղինակային իրավունքն իրականացնում են հա-

² «Հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-142-Ն, 15 հունիսի 2006թ.

մատեղ, իսկ հնարավոր եկամուտը նրանց միջև բաշխվում է հավասար:

Եթե համահեղինակների ստեղծագործությունը կազմում է մեկ անբաժանելի ամբողջություն, ապա համահեղինակներից որևէ մեկն իրավունք չունի առանց բավարար հիմքերի արգելել մյուս համահեղինակներին՝ օգտագործելու ստեղծագործությունը:

Ակադեմիական չկամության հաղթահարումը և ուսուցչի հետազոտական առատաձեռնությունը

նույնպես գիտության էթիկայի առանցքային նորմեր են: Մեր իրականությունում քիչ չեն դեպքերը, երբ կայացած «գիտնականները» արհեստական արգելքներ են ստեղծում երիտասարդ և խոստումնալից հետազոտողների կարիերայի աճի ճանապարհին: Կայացած գիտնականի համար բարոյական նորմ է հանդիսանում ուսուցչի հետազոտական առատաձեռնության ցուցաբերումը խոստումնալից և երիտասարդ հետազոտողների նկատմամբ, կիսվելով վերջիններիս հետ նորամուծական գաղափարներով, ուղղորդելով հեռանկարային ինովացիոն գաղափարների իրագործմանը, աջակցելով նորույթների ներդրմանը և այլն:

Գիտության էթիկայի նորմերից է ***մտավոր սեփականության նկատմամբ պատշաճ վերաբերմունքի ցուցաբերումը***: Մտավոր սեփականության օբյեկտներ են մտավոր գործունեության արդյունքները և ապրանքների, աշխատանքների կամ ծառայությունների

անհատականացման միջոցները: Մտավոր գործունեության արդյունքների կամ անհատականացման միջոցների նկատմամբ գույքային իրավունքների տիրապետողը մտավոր սեփականության այդ օբյեկտն իր հայեցողությամբ ցանկացած ձևով և եղանակով օրինաչափ օգտագործելու բացառիկ իրավունք ունի: Հետևաբար, ուրիշ անձանց կողմից մտավոր սեփականության այն օբյեկտների օգտագործումը, որոնց նկատմամբ բացառիկ իրավունքը պատկանում է դրանց իրավատիրոջը, թույլատրվում է միայն վերջինիս համաձայնությամբ:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Մտավոր սեփականությունը ամրագրվում է հեղինակային իրավունքով, որը տարածվում է ստեղծագործական գործունեության արդյունք համարվող գիտության, գրականության և արվեստի ստեղծագործությունների վրա՝ անկախ ստեղծագործության նշանակությունից ու արժանիքներից, ինչպես նաև այն արտահայտելու եղանակից: Ուստի, մտավոր սեփականության պահպանությունը ոչ միայն պետք է կարգավորվի օրենքով, այլև գիտության էթիկայի նորմերով:

Атом Мхитарян

Заместитель председателя ВАК РА, кан. физмат. наук

**НОРМЫ НАУЧНОЙ ЭТИКИ И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ
СОБСТВЕННОСТЬ**

Ключевые слова: соавторства, защита интеллектуальной собственности, плагиат, научная новизна

Стремительное развитие науки создает дополнительные проблемы по защите интеллектуальной собственности ученых исследователей. С этой точки зрения возникает необходимость для четкого определения ключевых норм научной этики, нацеленное на реализации прав по интеллектуальной собственности. В статье анализируется круг научной этики и ключевые нормы поведения ученых в их исследовательской деятельности.

Atom Mkhitaryan

Vice-chairman of the SCC of RA, PhD

STANDARDS OF THE SCIENTIFIC ETHICS AND INTELLECTUAL PROPERTY

Keywords: co-authorship, protection of intellectual property, plagiarism, scientific novelty

The rapid development of science creates additional problems for the protection of intellectual property of scientific researchers. From this perspective, there is a need for a clear definition of the key rules of scientific ethics, aimed at the implementation of intellectual property rights. The article analyzes the range of scientific ethics and core standards of conduct for scientists in their research activities.